

OSMANLI – TÜRK ANAYASALARI ÜZERİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖNEMLİ DEĞİŞİKLİKLER

Dr. Öğr. Üyesi Burak KOÇAK¹

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Rize, Türkiye. burak.kocak@erdogan.edu.tr. ORCID: 0000-0003-0430-4397

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı – Türk Anayasaları üzerinde yaşanan önemli değişiklikleri incelemektir. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti anayasal süreçleri ele alındığında, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı'nın anayasal belge olarak, Kanun-i Esasi'nin ise ilk anayasa olarak kabul gördüğü söylenebilir. 1921 ve 1924 Anayasaları yeni bir siyasi düzenin ve yeni bir devlet yapılanmasının ana kurallarını belirlemiş, 1961 ve 1982 Anayasaları ise askeri müdahaleler sonucu ortaya çıkan anayasalar olarak tarihte yerini almıştır. Anayasalarımızın her birinin yıllar içerisinde çeşitli değişikliklere uğradığı bilinmektedir. 1982 Anayasası diğer anayasalara kıyasla çok daha fazla değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerin arkasında çeşitli sebepler olmakla birlikte, bu çalışmada sebeplerden çok değişikliklerin kendisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, anayasal belge, anayasa gelişme, anayasal değişiklikler.

IMPORTANT CONSTITUTIONAL AMENDMENTS ON THE OTTOMAN – TURKISH CONSTITUTIONS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the important amendments on the Ottoman - Turkish Constitutions. Considering the constitutional processes of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey, it can be said that Tanzimat Edict and Islahat Edict were accepted as constitutional documents and Kanun-i Esasi was accepted as the first constitution. The 1921 and 1924 Constitutions determined the basic rules of a new political mechanism and the formation of a new state, and the 1961 and 1982 Constitutions took their place in history as the constitutions that emerged as a result of military interventions. It is known that each of our constitutions has undergone various amendments over the years. The 1982 Constitution has undergone many amendments compared to other constitutions.

¹ Makale Künye Bilgisi:

KOÇAK, Burak (2021). "Osmanlı – Türk Anayasaları Üzerinde Gerçekleştirilen Önemli Değişiklikler". Avrasya Dosyası Dergisi, Cilt No: 12 (Sayı-2): 76-100.

Although there are various reasons behind these amendments , this study focuses on the amendments themselves rather than the reasons.

Key Words: Constitution, constitutional document, constitutional development, constitutional amendments.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti anayasal süreçleri incelendiğinde Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı'nın anayasal belge olarak, Kanun-i Esasi'nin ise ilk anayasa olarak kabul gördüğü söylenebilir. 1921 ve 1924 Anayasaları yeni bir siyasi düzenin ve yeni bir devlet yapılanmasının ana kurallarını belirlemiş, 1961 ve 1982 Anayasaları ise askeri müdahaleler sonucu ortaya çıkan anayasalar olarak tarihte yerini almıştır.

Anayasalarımızın her birinin yıllar içerisinde çeşitli değişikliklere uğradığı bilinmektedir. 1982 Anayasası diğer anayasalara kıyasla çok daha fazla değişikliğe uğramıştır. Bu durumun gerekçeleri arasında yapım sürecinin demokratik olmayışı, bireyden ziyade devleti koruma anlayışı, çoğulculuk ve katılımcı demokrasi açısından yetersiz kalışı, katı ve kazuistik anayasa oluşu, dilinin kötü olduğu, özgürlükçü bir anayasa olmadığı, siyasi partilerin dahi özgürlüklerini kısıtlayışı, OHAL sürecinin ve bu dönemde çıkarılan KHK'ların denetim dışında bırakılışı, sendikal alanı daraltışı, yasama ve yürütme görev ayırımını net yapmamasından dolayı iç içe geçmiş durumun ortaya çıkması, cumhurbaşkanının tek başına yaptığı bazı işlemlerin yargı denetimi haricinde tutulması, Devlet Güvenlik Mahkemelerine ve Sıkıyönetim Mahkemelerine yer vermesi, aşırı merkeziyetçi yapısı gibi durumlar sayılabilir (Atar, 2000: 108 – 110). Bu olumsuzlukları düzeltmek için 1982 Anayasası'nda farklı yıllarda birçok değişiklik yapılmıştır.

Bu çalışmada, öncelikle Osmanlı – Türk Anayasaları gelişmelerinden bahsedilmiştir. Çalışmanın ana bölümünü ise 1982 Anayasası üzerinde 2017 yılında gerçekleştirilen değişiklikler oluşturmaktadır.

Osmanlı – Türk Anayasaları ve Değişiklikleri

Osmanlı – Türk Anayasaları ele alındığında 1876 Kanun-i Esasi'den itibaren ilan edilen tüm anayasaların birçok kez değişikliğe uğradığı bilinmektedir. Bu değişikliklerin bazıları reform niteliğinde büyük değişiklikler olup, bazıları ise daha küçük değişikliklerdir. Çalışmada küçük değişikliklere kısa değinilmiş, 1982 Anayasası'nda yer alan köklü değişiklikler ise detaylandırılmıştır.

Osmanlı Devleti açısından anayasalardan bahsedebilmek için 1808 yılında imzalanan Sened-i İttifak'tan başlamak gerekir. Anayasal belge olarak görülen bu ittifak metnine göre hem ayanlar hem de Sultan yönetimlerinin adil olacağını imza altına almışlardır. Bu ittifaka göre devlet vergileri adil olarak belirleyecek ve bu vergiler ayanlar tarafından adil olarak toplanacaktır. Sultan'a ve yönetime karşı bağılıklarını bildiren ayanlar, herhangi bir isyan durumunda Sultan'ı korumayı vadetmişler, birbirlerinin özerkliklerine ve topraklarına saygılı olacaklarını da belirtmişlerdir (Zurcher, 2016: 53). Bu belge ile 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde fiilen var olan desantralizasyoncu–feodal durum hukuki hale getirilmeye çalışılmıştır (Yücel, 1974: 697).

3 Kasım 1839'da dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, Gülhane Parkı'nda Bab-ı Ali'nin yüksek rütbeli memurlarıyla yabancı diplomatların huzurunda "*Gülhane Hatt-ı Humayun*" olarak da anılan Tanzimat Fermanı'nı okumuştur (Mardin, 2015: 175). Tanzimat Fermanı ile "*iltizam ve iltizama bağlı her türlü haksız kazancın kaldırılması*" hedeflenmiş, "*tebaanın hayat, mülkiyet ve namus hakları*" düzenlenmiş, "*sanık sandalyesine oturanların dinlerine bakılmaksızın eşit şekilde yargılanması*" ve "*düzenli bir şekilde orduya asker alınması*" gibi ilkeler benimsenmiştir (Lewis, 2015: 150). Bu ferman ile padişah kendi iradesini sınırlamış ve mutlak idaresinde olan yönetimi kanunlara uygun hale getireceğini taahhüt etmiştir.

Batılı ülkelerin elçileri Tanzimat Fermanı'nın sözünü ettiği reformların gerçekleştirilmesi için gereken kanun ve nizamname gibi düzenlemelerin yapılmaması, yapılanların da uygulanmaması nedeniyle yeni bir fermanın hazırlanmasını istemişler, bu gelişmeler üzerine de 1856 senesinde Islahat Fermanı yayınlanmıştır (Berkes, 2016: 216). Bu ferman sadrazamın vekili tarafından Babıali'de bütün vükela, şeyhülislam, büyük memurlar, kaymakam, patrikler, hahambaşı ve farklı cemaatlerin ileri gelenlerinin önünde okunmuştur (Engelhardt, 1999: 137). İltizam usulüne son vermesi, dil – din ayrımı yapmaksızın bütün Osmanlı tebaasının tam eşitliği kuralını getirmesi bakımından Islahat Fermanı'nın, Tanzimat Fermanı'nı teyit ettiği söylenebilir. Hem Tanzimat Fermanı hem de Islahat Fermanı dini kategorileri kaldırarak "eşitlik" kavramını getirmiştir (Karpas, 2014: 161).

Osmanlı Devleti'nde bu tarz anayasal belgeler düzenlemesine ve birçok reform yapılmasına rağmen bu reformlar anayasa garantisine sahip değildi. Padişahın mutlak yetkileri karşısında kişilerin hak ve hürriyetleri herhangi bir garantiye sahip olmayışı modern devlet anlayışına aykırıydı. Padişah istediği zaman ve usulde verilen hakları ve yapılan yenilikleri geri alabilirdi. Halkın can, namus ve mülkiyeti garanti altına alınmalıydı. Bunun gerçekleşmesi için de bir meclis kurulmalı ve mutlak

idare meşruti hale döndürülmeliydi. Kanun karşısında tüm tebaa arasında eşitlik sağlanmalıydı (Tunaya, 2016: 26-29).

Sultan V. Murad 1876 yılında Kanun-i Esasi'yi ilan etmek şartıyla tahta çıkmış, fakat birkaç ay sonra akıl hastalığı gerekçesi ile hal edilmiştir. Bu olaylar üzerine Kanun-i Esasi ilan etmek şartıyla bu sefer de Sultan II. Abdülhamid tahta çıkarılmıştır. Kanun-i Esasi, 30 kişiden oluşan Meclis-i Mahsusa isimli özel bir kurul tarafından hazırlanmıştır (Tunaya, 2016: 6).

Kanun-i Esasi'nin ilanıyla birlikte, tayin edilmiş kişilerden oluşan Heyet-i Ayan ve seçilmiş kişilerden oluşan Heyet-i Mebusan kurulmuştur. 69'u Müslüman, 46'sı Hristiyan ve Yahudi'den oluşan meclisteki bu çeşitlilik neticesinde daha ilk gün Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasında tartışma çıkmıştır. Ramsaur'e göre Sultan II. Abdülhamid bu tarihlerde Rusya'ya karşı olan savaşı "*Tanrı'nın bir lütfü*" olarak görmüş ve meclisteki tartışmaları da sebep göstererek meclisi dağıtmıştır (2011: 25). Anayasa'daki tabire göre ise "ertelemiştir" (Berkes, 2016: 336). Sultan II. Abdülhamid Kanun-i Esasi'yi gerekirse yeniden ilan edeceğini söylemiştir (Ortaylı ve Erdinç, 2016: 34).

1909 yılında Anayasa'nın birçok maddesinde önemli değişiklikler yapılmıştır: Bakanları atama yetkisi Padişah'tan alınarak sadrazama verilmiş, kanun teklifi verebilme yetkisi parlamento üyelerine de verilmiştir. Yabancı devletlerle yapılan anlaşmaların meclisin onayına sunulması zorunlu hale getirilmiştir. Yeni değişikliklerle Meclis-i Mebusan'a, hükümeti düşürme yetkisi verilmiştir. Görüldüğü gibi bu değişikliklerle parlamentonun yetkileri artırılarak padişahın yetkileri kısıtlanmıştır. Toplantı ve dernek kurma hakkı sağlanmış, bu durumda siyasi partilerin kurulmasına zemin hazırlanmıştır. Bu değişikliklerden belki de en önemlisi ise padişahın sürgün yetkisinin kaldırılmasıdır (Bozkurt, 2010: 93).

Yapılan bu değişiklikler incelendiğinde egemenliğin kullanılışı açısından dönüşüm oldukça anlamlıdır. Egemenlik hakkı "padişah" ile "millet" arasında bölüştürülmüştür. Yasama ve yürütme ayrılarak milleti temsil eden bir meclis oluşturulmuştur. Meclisin karşısında bulunan sorumlu bir bakanlar kurulu ile yetkileri sınırlanmış bir padişah; gerçek bir meşruti-anayasal bir sisteme geçildiğinin göstergesidir. Bu değişiklikler ile yasama ve yürütme arasında yumuşak kuvvetler ayrılığı sağlanmış, parlamenter rejim uygulanmaya başlanmıştır (Durdu, 2003: 306).

1921 Anayasası

Osmanlı Devleti'nden "Türkiye Devleti"ne geçiş sürecinde ayrı bir öneme sahip olan ve özgün bir anayasa olan 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu 23 madde ve 1 ayrı maddelik kısa ve çerçeve bir anayasadır ve bu anayasaya bir nevi "imparatorluktan cumhuriyete geçiş anayasası"

denilebilir (Demirkol, 2016: 3). Bunun temel sebepleri, Kanun-ı Esasî'nin Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu ile uyuşan hükümlerinin yürürlükte olması ve Meclis'in bu dönemi geçiş dönemi olarak görmesinden kaynaklı olarak asgari noktalar ile yetinme isteğidir (Tanör, 2014: 187).

Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu, geçiş döneminin temel ihtiyaçları için hazırlanmış olmasına rağmen Türk – Osmanlı anayasal hareketleri bakımından önemli bir konuma sahip olmuş ve bu tarihten sonra gelen anayasaları da etkilemiştir. Özellikle egemenlik anlayışı bakımından özel bir konuma sahiptir.

Başgil Esasiye hukukunun özellikle egemenlik hususundaki mahiyetini de şu şekilde izah eder (1935: 45):

Hâkimiyetin sahibi kimdir, nasıl bir rasyonel esasa dayanır, şekilleri nedir, ülke içinde fertlere karşı hududu var mıdır ve nedir? İşte bu suallerin cevabını da esasiye hukuku arar. Şu halde esasiye hukukunun mevzuu, devletle temsil olunan hâkimiyetin rasyonel prensibini bulmak ve meşru sahibini aramaktır.

Yeni bir devletin kurulduğunu bildiren 1921 Anayasası, egemenlik hakkını net bir şekilde millete vermekle, tüm devlet sistemini seçime dayandırmakla, yasama ve yürütme hattâ yargı yetkilerini Büyük Millet Meclisi'nde toplamakla aslında Kanun-ı Esasî'nin varlık nedenlerini askıya almıştı. Yeni rejim, aslında “Cumhuriyet”ti; sadece adı konmamıştı. Bu durum Kanun-ı Esasî'nin hükümden düşmesi anlamına gelse de 1921 Anayasası tarafından böyle bir konu açıkça ifade edilmemişti. Durum böyle olunca da 1921 Anayasası'nın kabulüyle iki anayasalı bir dönem meydana gelmiştir. Asıl anayasa Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu olmasına rağmen onun değiştirmedeği hükümler bakımından Kanun-i Esasi geçerliliğini korumaktadır. Bu ikilik, Kanun-i Esasi'nin 1924 Anayasası tarafından net bir şekilde kaldırılmasıyla sona ermiştir (Tanör, 2014: 199). Bu anayasal rejim altında Kurtuluş Savaşı başarıya ulaşmış, saltanat kaldırılmış, cumhuriyet ilan edilmiş, hilafet kaldırılmıştır. Yani devlet sistemini baştan aşağıya yenileyen hukuki dönüşümler yaşanmıştır. Bu yeniliklerden saltanatın ve hilafetin kaldırılmasını Başgil milli irade ve milli hâkimiyetin tam tesisi olarak açıklamıştır (1935: 127-128):

“Şahsi hükümranlık ve saltanat yerine asıl halk kitlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir Halk Hükümeti idaresi tesis ve vaz ediyordu. Ve millet namına konuşacak makamın münhasıran Millet Meclisi olduğunu ilân ediyordu.”

Kurtuluş Savaşı'nın ardından, BMM'nin 30 Ekim 1922 tarihli ve 307 sayılı ve 1-2 Kasım 1922 tarih ve 308 sayılı kararı ile saltanat kaldırılmıştır (Yamaç, 2020: 215). Bu kararın giriş kısmında “Türk Milleti'nin Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu” ile egemenliği ve bütün hükümranlık haklarını elde

ettiğini, bu nedenle de o tarihten beri Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erip “Yeni ve millî bir Türkiye Devleti”nin kurulduğu, o tarihten itibaren padişahlığın kalkarak yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gelmiş olduğu ve bir “halk hükümeti”nin oluşturulduğu ifade edilmiştir.

Kararlar kısmı iki bölümden oluşmakta olup özetle şu şekildedir:

1. Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu ile Türkiye halkı egemenlik ve hükümlerlik haklarının gerçek temsilcisi olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni belirlemiş olduğu için, Misâk-ı Millî sınırları içinde TBMM hükümetinden başka bir hükümet tanımaz. “Binaenaleyh Türkiye halkı, hâkimiyet-i şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki şekl-i hükümeti 16 Mart 1920'den itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addeylemiştir.”

2. “Hilafet; hanedanı Ali Osman'a ait olup halifelige Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken erşet ve eslah (daha uygun ve iyi) olanı intihap olunur.” “Türkiye Devleti makamı hilafetin istinatgâhıdır.”

Bu kararlarla saltanat halifelikten ayrılarak kaldırılmıştır (Tanör, 2014: 209).

29 Ekim 1923 tarihli “*Teşkilât-ı Esâsiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tâdiline Dair Kanun*”, Cumhuriyet ilânı ile birlikte hükümet sistemiyle de alakalı önemli değişiklikler içermektedir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu madde 1'e eklenen bir cümle, “Türkiye Devletinin şekli hükümeti, Cumhuriyettir” hükmünü getirmiştir. Böylece devlet başkanlığı - Cumhurbaşkanlığı makamı oluşturulmuştur: “Türkiye Reiscumhuru Devletin Reisidir” (md. 11). 1923 anayasa değişikliğiyle getirilen bir diğer düzenleme, “Türkiye Devletinin dini, Din-i İslamdır, Resmî lisanı Türkçedir” (md. 2) maddesidir (md. 11 ve 18).

1921 Anayasası üzerindeki en önemli düzenlemelerden olan hilafetin kaldırılması ise 3 Mart 1924 günü kabul edilen “*Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun*” ile mümkün olmuştur (md. 1).

1921 Anayasası üzerindeki 1923 yılındaki değişiklikler listelenecek olursa karşımıza şu tablo çıkar:

- “Türkiye Devleti'nin hükümet şekli, Cumhuriyettir.” maddesi anayasaya eklenmiştir.
- Cumhurbaşkanlığı makamı anayasaya eklenmiştir.
- Başbakanlık makamı anayasa eklenmiştir.
- “Devletin dini İslam ve dili Türkçedir” hükmü anayasaya eklenmiştir.
- Türkiye Devleti'nin BMM aracılığıyla idare edileceği ve meclisin de bu görevi vekiller aracılığıyla yürüteceği kabul edilmiştir.
- Cumhurbaşkanı vekiller arasından meclis tarafından seçilecektir.
- Başbakanın, Cumhurbaşkanı tarafından meclis üyeleri arasından seçileceği belirlenmiştir.

Anayasa'nın özellikle hükümet sistemi üzerinde yapılan düzenlemelerle ayrıca Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi döneminde olduğu gibi, bakanların birer birer Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmeleri yöntemi bırakılmakta, parlamenter sisteme daha da yakınlaşarak bakanların başbakan tarafından seçilmesi mümkün kılınmakta ve bu durumun sonucu olarak da bakanlar kurulu içinde uyumun sağlanması daha kolay olmaktadır. Böylece meclis hükümeti sisteminden parlamenter sisteme doğru en önemli adım atılmıştır, demek yanlış olmayacaktır (Özbudun, 2004: 30-31).

1924 ANAYASASI

1921 Anayasası ve değişiklikleri, olağanüstü bir dönemde çıkarılmış olduğu için devlet gereksinimlerine cevap verme açısından eksik ve yetersiz bir metindi. 1921 Anayasası döneminde yapılan değişikliklerle Osmanlı Devleti ve saltanat da ortadan kaldırıldıktan sonra toplumu yönlendirecek ve devletin ihtiyaçlarını karşılayacak yeni bir anayasanın yapılması mecburi duruma gelmiştir (Gözübüyük, 2003:125). Bununla birlikte, 1921 Anayasası 1876 Kanun-i Esasi'yi kaldırmadığı için "iki anayasalı" bir durum söz konusuydu ve bu duruma da artık bir son verilmeliydi (Tanör, 2014).

1921 Anayasası klasik anayasa mantığına ve sistematığına göre hazırlanmış, devletin kuruluşu, organları ve bunların işleyişini düzenlenmiş, hak ve özgürlüklerle ilgili maddeler bu anayasada düzenlenmiştir. 1924 Anayasası ise Büyük Millet Meclisi'nin egemenliği millet adına kullandığını belirtmesiyle meclisi çok daha önemli konuma getirmiş, temsili sistemi perçinlemiştir.

Yeni düzenleme şu şekildedir: "*Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakikî mümessili olup Millet namına hakk-ı hâkimiyeti istimal eder*" (md. 4). Bu düzenlemeler ve "millet adına egemenlik hakkını kullanır" ibaresi, meclis lehine çok daha kuvvetli bir vurgulamadır ve bu güçlendirme, bundan sonra da yenileri gelecek olan inkılâplar açısından meclisin daha bağımsız kararlar alabilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu değişiklik ile yasama ve yürütme güçleri BMM'de toplanmıştır.

1924 Anayasası üzerinde, 1960 yılında gerçekleşen askerî darbeye kadar yedi kez değişiklik yapılmıştır. 1945'te anayasanın dili Türkçeleştirilmiştir. 1952'de ise eski metne geri dönmüştür (Tanör, 2014: 253).

1924 Anayasa'sında yapılan değişiklikleri listeleyecek olursak:

- 1928 yılında "Devletin dini İslam'dır." hükmü anayasadan çıkarılmıştır.
- Milletvekilleri ve cumhurbaşkanı andındaki "vallahi" sözcüğü kaldırılmış, bunun yerine "namusum üzerine söz veririm" cümlesi eklenmiştir.
- 1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı verilmiştir.
- 1933 yılında kadınlara muhtarlık seçimlerine katılma hakkı verilmiştir.

- 1934 yılında kadınlara genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.
- 1934 yılında seçmen yaşı 22'ye yükseltilmiştir.
- 1937 yılında Atatürk ilkeleri anayasaya eklenerek “devletin nitelikleri” haline getirilmiştir: “Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçıdır”
- 1945 yılında çıkarılan bir yasa ile Anayasa Türkçeleştirilmiştir.
- 1946 çok partili hayata geçilmiştir.

1961 Anayasası

1924 Anayasası'nın benimsediği sistemde, muhalefetteki azınlığın çoğunluk haline gelebilmesine imkan veren kurum ve dengeler yetersizdi. Anayasa, parlamento çoğunluğu sınırlamıyor ve yasama organı hükümeti yeterli denetim imkanı bulamıyordu. Muhalefet demokratik ve eşitlikçi bir işleyişe kavuşturulmamıştı ve temel hak ve hürriyetler yeterli anayasal güvencelere sahip değildi. Bu gibi durumlar Anayasanın çoğulcu ve katılımlı bir demokrasi değil, çoğunlukçu bir demokrasi benimsediğinin göstergesiydi (Atar, 2000: 29-30).

1961 Anayasası devletin şekli konusunda 1924 Anayasası ile aynıdır. Yani devlet şekli, yine “Cumhuriyet”tir. Cumhuriyetin nitelikleri konusunda ise 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'ndan çok farklıdır. 1924 Anayasası'nın 2. maddesinde devletin temel nitelikleri “Halkçılık, Cumhuriyetçilik, Devletçilik, Laiklik, Milliyetçilik ve İnkılapçılık” olarak sayılmasına rağmen, 1961 Anayasası ilkelerden devletçiliğe, inkılapçılığa ve halkçılığa yer vermemiştir. Milliyetçilik ilkesi ise “millî devlet” olarak değiştirilerek kabul edilmiştir. “İnsan haklarına dayanan devlet”, “demokratik devlet”, “sosyal devlet”, “hukuk devleti” gibi yeni temel ilkeler de anayasa eklenmiştir ve devrim kanunları ayrı bir madde olarak (madde 153) düzenlenmiştir.

1961 Anayasası, 1924 Anayasası gibi, egemenliğin kayıtsız, şartsız Türk Ulusu'nun olduğunu belirtmiş, 1924 Anayasası'ndan farklı olarak, 1924 Anayasası'nda ulus adına egemenlik hakkını yalnızca TBMM kullanabilmesine rağmen, 1961 Anayasası'na göre, “ulus egemenliğini anayasanın belirlediği esaslara göre yetkili organlar aracılığıyla kullanabilir” ifadesi yer almıştır. 1924 Anayasası yasama ve yürütme organlarını Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplamış olmasına rağmen, 1961 Anayasası kuvvetlerin yumuşak ayrılığını kabul etmiştir (Özbudun, 2004:40-41).

1961 Anayasasında, yukarıda belirttiğimiz nedenlerden ötürü, 1969-1974 tarihleri arasında yedi kez değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerden görece daha önemli olanlar 1971 ve 1973 yıllarında yapılan değişikliklerdir (Uyan, 2009: 108):

- Bakanlar kuruluna ilk kez KHK çıkarma yetkisi verilmiştir.
- Bakanlar kuruluna vergi, resim, harç oranlarında değişiklik yapma hakkı verilmiştir.
- TBMM'nin gensoru yetkisini kullanması sınırlandırılmıştır.
- Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulmuştur.
- Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur.
- Anayasa değişikliklerinin sadece şekil yönünden denetlenebileceği belirtilmiştir.
- Devlet memurlarının sendika kurma hakkı kaldırılmıştır.
- TRT'nin özerkliği kaldırılmış, üniversitelerin özerkliği zayıflatılmıştır.
- Temel haklara genel sınırlama sebepleri getirilmiştir.

1982 Anayasası Değişiklikleri

1982 Anayasasının hazırlanmasında etkin olan temel kanı, 1961 Anayasası'nın otorite-hürriyet dengesini, otorite aleyhine bozduğu ve devleti güçsüz hale getirdiğidir. 1961 Anayasası kişi hürriyetlerine oldukça geniş düzenlemeler getirmesine rağmen, 1982 Anayasası bu genişliği ve özgürlüğü önemli ölçüde azaltmış ve 1961 ve 1924 anayasalarına kıyasla devlet ve otoriter idare kavramlarına daha çok önem vermiştir. Özellikle yürütme, yasama ve yargı karşısında güçlü hale getirilmiştir. Anayasanın birçok maddeleri bu temel düşünceye sadık kalınarak değiştirilmiş ve yeniden düzenlenmiştir (Soysal, 1984: 11-20).

1982 Anayasası, özgürlüklerin anarşi, şiddet ve teröre neden olacağı varsayımı nedeniyle birey karşısında devleti kutsayan bir yapıda hazırlanmış, bireyin devlete karşı korunmasını hedeflememiştir. Bu anayasa, ilk halinde birey ve toplumu siyasi bir tehdit olarak görerek siyasi dar bir alana mahkum etmiş, daha çok devleti koruma amacı gütmüştür (Fendoğlu, 2002:112).

Anayasa değişikliklerine Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin çok büyük etkisi vardır. 1982 Anayasası'nda, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığının açıklanmasından itibaren yoğun ve üst üste değişiklikler yapılmıştır. Demokratikleşme çabalarının gerek demokratikleşmenin karşısındaki direncin olağanüstü boyutta olması gerekse demokratikleşme taleplerinin arkasındaki sivil iradenin kararsız, zayıf ve isteksiz olması; 1982 Anayasası'ndaki değişikliklerin, sivil girişimler sonucu değil de Kopenhag Kriterleri Katılım Ortaklığı Belgesi doğrultusunda gerçekleşmesine sebep olmuştur (Can, 2002: 503).

1982 Anayasası'nın değişiklikler iç dinamikler ve dış dinamikler olarak iki grupta toplanabilir (Kaboğlu, 2002:105). İç dinamikler 1982 Anayasası'nın oluşturulma tarzı, sivil yönetimin anayasayı benimseyememesi, kamuoyunun anayasayı içine sindirememesi olarak tanımlanabilir. Dış dinamikler ise Avrupa Birliği'ne uyum süreci ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir.

Bu doğrultuda 1982 Anayasası üzerinde yapılan ilk değişiklik 1987 yılında Anayasa'nın 67, 75. ve 175. maddelerinde yapılmıştır. 67. maddede yapılan değişiklikle 21 olan halkoylamasına katılma ve seçme yaşı 19'a indirilmiştir. 75. maddenin değiştirilmesiyle de 400 olan milletvekili sayısı 450'ye çıkarılmıştır. Aynı tarihte, 12 Eylül döneminde getirilen, siyasi partilerin ve liderlerinin siyasi yasaklarına ilişkin geçici 4. madde yürürlükten kaldırılmıştır. 1993 yılında ise ikinci değişiklik yapılarak radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek, kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbest duruma getirilmiştir.

1982 Anayasası'nda 1995 yılında yapılan üçüncü değişiklik ile başlangıç metni ve birçok madde yeniden düzenlenmiş ve 52. madde ise yürürlükten kaldırılmıştır. Yapılan düzenlemeler ile 19 olan halk oylamasına katılma ve seçme yaşı 18'e indirilmiştir. Bu değişiklik ile anayasadan siyasi partilerin yurt dışında teşkilatlanarak faaliyete geçmesi ile kadın ve gençlik kolları gibi yan örgütlerin kurulması serbest bırakılmış, yükseköğretim elemanlarının kanunla düzenlenme şartıyla da olsa siyasi partilere üye olabilmelerine izin verilmiştir. Ayrıca bu düzenlemeye kadar siyasi partilere üye olabilmeleri mümkün olmayan yükseköğretim öğrencileri de bu hakkı elde etmiştir.

Bu tarihte yapılan düzenleme ile 75. maddede yer alan milletvekili sayısı yeni düzenlemeyle 450'den 550'ye çıkarılmış, 84. madde ile "Milletvekilliğinin nasıl sona ereceği" düzenlenmiş ve 93. madde ile yasama yılı başlangıcı Eylül ayından Ekim ayına alınmıştır.

Aynı tarihte 52. madde yürürlükten kaldırılarak, sendikaların siyasi partilerden destek görmeleri, siyasi faaliyette bulunmaları ve siyasi partileri desteklemeleri mümkün hale getirilmiştir. Anayasa'nın 143. maddesinin 18 Haziran 1999 tarihinde yeniden düzenlenmesi dördüncü değişiklik olarak kayıtlara geçmiştir. Bu değişiklik ile DGM'lerde yer alan asker üyelerin yerine sivil yargıçların atanması sağlanmıştır.

13 Ağustos 1999 tarihinde beşinci değişiklik yapılarak 47, 125. ve 155. maddeler yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler ile "özelleştirme" kavramı Anayasa'da ilk kez yer almış, kamu hizmeti imtiyaz sözleşme ve şartlaşmalarında doğacak uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözümlenebilmesine imkan tanınmıştır. 155. maddedeki değişiklik ile de 1924 Anayasası'nda kabul gören sisteme dönülerek, imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri, Danıştay'ın inceleme yapacağı konular arasından çıkarılıp, sadece görüş bildirebileceği konular arasına taşınmıştır.

1982 Anayasası'ndaki 6. değişiklik 3 Ekim 2001 tarihinde yapılan Avrupa Birliği müktesebatına uyum çalışmaları çerçevesinde yapılmıştır. Bu düzenlemeyle Anayasa'nın başlangıç metni ile birlikte birçok maddesinde ve geçici 15. maddede değişikliğe gidilmiştir.

Bu düzenlemeler ile tutuklanan ya da yakalanan en geç 48 saat içinde, toplu işlenen suçlarda ise en çok 4 gün içinde yargı önüne çıkarılması hüküm altına alınarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyumlu hale getirilmiştir.

Herkese, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı "Özel Hayatın Gizliliği" başlıklı maddede yapılan düzenleme tanınmıştır. Yazılı emir olmadıkça kimsenin konutuna girilemeyeceği, arama yapılamayacağı ve buradaki eşyaya el konulamayacağı da düzenlenmiştir. "Haberleşme Hürriyeti" başlıklı 22. maddede yapılan düzenleme ile “*usulüne göre verilmiş hakim kararı ve yazılı emir olmadıkça, haberleşmenin engellenemeyeceği ve haberleşmenin gizliliğine dokunulamayacağı*” belirlenmiştir.

Düşünce ve anlatım özgürlüğünün sınırları genişletilmiş, “*Milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği ve bölünmez bütünlüğün korunması amaçlarıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanabileceği*” şartı Anayasa'ya eklenmiştir.

“*Herkesin derneklere üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahip olması*”na dair madde Anayasa'ya eklenmiş, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemede izin alma mecburiyeti anayasadan kaldırılmıştır. Ayrıca kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulguların delil olarak kabul edilemeyeceği de düzenlemelerde yer almaktadır.

67. maddedeki düzenleme ile “*Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz*” maddesi eklenmiştir. 69. maddede yapılan değişiklik ile “*bir partinin temelli kapatılmasının, sadece Anayasa'nın 68/4. fıkrasındaki eylemlerin odağı haline gelmiş olması şartıyla*” gerçekleşebileceği hüküm haline getirilmiş; “*temelli kapatılan bir partinin kurucularının ve her kademedeki yöneticilerinin 5 yıl süreyle yeni bir partinin kurucusu, yöneticisi ve deneticisi olamayacağı*” düzenlenmiştir. Bunlara ek olarak siyasi partiler için kapatmanın yanı sıra Hazine yardımı alamayacağı da eklenmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin anayasa değişikliklerinin iptali ve siyasi partileri kapatmada, 5'te 3 çoğunlukla karar vereceği hükme bağlanarak parti kapatmalar zorlaştırılmıştır.

26 Aralık 2002 tarihinde 76. ve 78. maddelerde değişiklik yapılarak "Milletvekilliği Seçilme Yeterliliği" 'yeniden düzenlenmiş ve milletvekili seçilemeyecek şartlar arasında yer alan "ideolojik veya anarşik eylemlere" ifadesi "terör eylemlerine" şeklinde değiştirilmiştir. Aynı tarihteki değişiklik ile “*TBMM üyeliğinde boşalma olması halinde, TBMM kararı ile ara seçime gidilebileceği; ancak bir ilin veya seçim çevresinin TBMM'de üyesinin kalmaması halinde, boşalmayı takip eden 90 günden sonraki ilk Pazar günü ara seçim yapılması*” düzenlenmiştir. 7 Mayıs 2004 tarihindeki düzenlemeler yine AB'ye uyum çalışmaları çerçevesinde yapılmış olup, bu kapsamda Anayasa'nın 10, 15, 17, 30, 38, 87, 90, 131. ve 160. maddelerinde değişiklik yapılmış, 143. madde yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu değişikliklerden belki de en önemlisi 38. maddesinde yapılan değişiklik ile ölüm cezası kaldırılmasıdır.

90. maddeye fıkra eklenerek temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalar ile kanun hükümleri çelişirse, hangisine öncelik verileceği hususundaki tereddütlerin giderilmesi sağlanmış ve uyuşmazlıklarda, uluslararası anlaşma hükümlerinin esas alınması öngörülmüştür.

2004 yılında yapılan değişiklik ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmıştır. 13 Ekim 2006 tarihinde Anayasa'nın 76. maddesinde yapılan değişiklikle 30 olan milletvekili seçilme yaşı 25'e indirilmiştir.

Anayasa'da 31 Mayıs 2007 tarihindeki değişiklikler ile TBMM seçimlerinin, 5 yılda bir yerine 4 yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır. Diğer bir düzenleme ile de Yüksek Seçim Kurulu'nun görev ve yetkileri kapsamına, Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin usul ve esaslar da dahil edilmiştir. TBMM'nin, yapacağı seçimler dahil bütün işlerinde, üye tamsayısının 3'te 1'i ile toplanması (184) kararlaştırılmıştır. Buna ek olarak TBMM'nin, *"Anayasa'da başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar vermesi, ancak karar yeter sayısının hiçbir şekilde üye tamsayısının 4'te 1'inin bir fazlasından az olamayacağı"* maddesi getirilmiştir. Cumhurbaşkanının 5 artı 5 sistemiyle ve halkoyuyla seçilmesi kararlaştırılmıştır.

1982 Anayasası üzerinde yapılan en önemli değişikliklerden biri de 2010 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu değişikliklerde yer alan önemli düzenlemeler şu şekildedir:

- Anayasa mahkemesinde yedek üye sistemi kaldırılmış, 11 asıl – 4 yedek üye yerine 17 asıl üye olarak belirlenmiştir. Üyelerin görev süresi de 12 yıl olarak düzenlenmiştir.
- Vatandaşlara, diğer tüm yargı yollarını tüketmiş olmak şartıyla, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapma hakkı verilmiştir.
- Siyasi parti kapatma davalarında ve Anayasa değişikliğinin iptalinde üyelerin 3/5'i yerine 2/3'ünün oyu aranacaktır.
- Hakimler ve Savcılar Kurulunun üye sayısı "7 asıl 5 yedek" üyeden "22 asıl 12 yedek" üyeye çıkarılacaktır.
- Hakimler ve Savcılar Kurulunun meslekten çıkarma cezalarına karşı, Yüksek Askerî Şûradaki ihraç kararlarına karşı ve memurlara verilen uyarma ve kınama cezalarına karşı yargıya gidilebilecektir.
- 12 Eylül Darbesi'nin sorumlularının yargılanmasını engelleyen "geçici 15. madde" kaldırılmıştır.
- TBMM Başkanlığına bağlı olarak Kamu Denetçiliği Kurumu (ombudsmanlık) kurulmuştur.
- Yaşlılar, çocuklar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için ekstra tedbirler alınabileceği ve bu durumun eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı belirtilerek bu durumdaki kişilere pozitif ayrımcılık getirilmiştir.

16 Nisan 2017 Tarihli Referandum ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş

16 Nisan 2017 tarihinde T.C. 1982 Anayasası üzerinde yapılan değişikliklerle “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne” geçilmiştir. Aslında söylem olarak “Başkanlık Sistemi” kullanılsa da “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” çok daha doğru bir söylemdir (Doğan, 2018: 135). Çalışmanın bu bölümünde ilgili düzenlemedeki yapılan değişiklikler ele alınmıştır.

Bu değişiklikler şunlardır (T.C. 1982 Anayasası):

- 550 olan milletvekili sayısı 600’e çıkarılmış ve 25 olan milletvekili seçilme yaşı 18’e indirilmiştir. Milletvekili seçilme için yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmak şartı ifadesi askerlikle ilişkisi olmama ifadesi ile değiştirilmiştir.
- Başkanlık sisteminin önemli ayırt edici özelliklerinden olan sert kuvvetler ayrılığının sağlanması amacıyla milletvekillerinin bakan olarak atanırlarsa üyelikleri sona ereceği hükme bağlanmıştır. Bunun doğal sonucu olarak bakanlar kurulunun kalkması ile birlikte kanun tasarıları kaldırılmıştır. Yani yasa teklif etme yetkisi yalnızca TBMM’dedir. Yine sert kuvvetler ayrılığının sağlanması amacıyla meclisin görev yetkileri arasından bakanları ve bakanlar kurulunu denetleme ibaresi kaldırılmıştır.
- Yargı kuvvetinin tarafsız olma sorumluluğu anayasal güvence altına alınması amacıyla “tarafsız” ibaresi anayasa eklenerek ilgili hüküm “Yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.” haline getirilmiştir.
- Eski halinde, Cumhurbaşkanı tarafından meclise geri gönderilen kanunun meclis tarafından aynen kabul durumunda, kanunun Cumhurbaşkanınca yayımlanması durumu, “meclis tam sayısının salt çoğunluğu ile aynen kabul edilirse cumhurbaşkanı yayımlamak zorundadır” şeklinde değiştirilerek kanunların daha fazla uzlaşma zemininde hazırlanması için olanak tanımıştır.
- Meclisi toplantıya çağırma yetkisi sadece cumhurbaşkanına verilmiştir.
- Meclisin denetim yolları yeniden düzenlenmiş, gensoru denetim yollarından çıkarılmış, milletvekillerinin en geç on beş gün içerisinde cevaplanmak üzere, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara yazılı olarak soru sormaları şeklinde denetim getirilmiştir.
- Anayasa Mahkemesi üye sayısı 17’den 15’e düşürülmüş, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun ismi Hâkimler ve Savcılar Kurulu olarak değiştirilmiştir. Böylece Hâkimler ve Savcılar Kurulunun önceki isminde yer alan yüksek ifadesi kaldırılarak bu kurulun “yüksek mahkeme” olup olmama hususunda yaşanan anlam karışıklığı giderilmiştir.
- Cumhurbaşkanının seçilmesi için gereken meclis üyesi veya meclis üyesi niteliklerine ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olma şartı kaldırılarak “Türk vatandaşları arasından seçilebilir” hükmü getirilmiştir. Ayrıca “siyasi parti grupları, en son yapılan genel seçimlerde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler ile

en az yüz bin seçmen aday gösterebileceği” hüküm altına alınmıştır. Bununla birlikte “seçilen cumhurbaşkanının varsa partisi ile ilişkisi kesilir” hükmü kaldırılarak “partili cumhurbaşkanlığı” olarak da adlandırılan durumun ortaya çıkması neden olan değişiklik gerçekleştirilmiştir.

- “Cumhurbaşkanı devletin başıdır.” hükmü “cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk Milletinin birliğini temsil eder” hükmü ile değiştirilerek “Devlet başkanı” kavramı anayasa eklenmiştir.

Yürütme yetkisi ve görevi de anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılmak şartıyla Cumhurbaşkanı’na verilmiş, böylece yürütmedeki çift başlılık ortadan kaldırılmıştır. Merkezi idare içerisindeki kamu kurum ve kuruluşlarının; kuruluş, görev ve sorumlulukları Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenecektir. Anayasanın eski halinde Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri ile teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması yasa ile mümkün iken, anayasanın yeni halinde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenmektedir.

- Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarabilecektir. Fakat Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenemeyecektir. Ayrıca, Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda ve Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılması da mümkün kılınmamıştır. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde kanun hükümleri uygulanacağı, TBMM’nin aynı konuda kanun çıkarması durumunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin hükümsüz hale geleceği madde haline getirilmiştir. Ayrıca, Cumhurbaşkanıya, kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilme yetkisi de verilmiştir.
- Anayasanın bazı maddelerinde yer alan KHK, bakanlar kurulu, gensoru, tüzük, güvenoyu, kanun tasarısı, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, bakanlar kurulu, başbakan, başbakan yardımcıları, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare mahkemesi, askeri mahkemeler, sıkıyönetim gibi ifadeler kaldırılmış ve bunlara dair birçok anayasa maddesi mülga olmuştur.
- Bütçe kanun teklifini meclise sunma yetkisi Cumhurbaşkanı’na verilmiştir.
- Cumhurbaşkanıya, seçildikten sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilme yetkisi verilmiştir. Cumhurbaşkanıya vekalet yetkisi de cumhurbaşkanı yardımcısına verilmiştir. Bu konudaki düzenlemeden sonra ortaya çıkan madde şu şekildedir:

“Cumhurbaşkanı, seçildikten sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilir. Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, kırk beş gün içinde Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Yenisi seçilene kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. Genel seçime bir yıl veya daha az kalmışsa Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimi de Cumhurbaşkanı seçimi ile birlikte yenilenir. Genel seçime bir yıldan fazla kalmışsa seçilen Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi seçim tarihine kadar görevine devam eder. Kalan süreyi tamamlayan Cumhurbaşkanı açısından bu süre dönemden sayılmaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinin yapılacağı tarihte her iki seçim birlikte yapılır. Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, 81 inci maddede yazılı şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde and içerler. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atanırlarsa üyelikleri sona erer. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur.”

- Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların da cezai sorumluluğu hakkında düzenlenen madde şu şekildedir (1982 Anayasası, Madde: 106):

“Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır ve dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan

yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır.

Bu kişilerin görevde buldukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da beşinci, altıncı ve yedinci fıkra hükümleri uygulanır.

Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona erer.”

- Yeni düzenleme ile “cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine anayasa mahkemesi dâhil hiçbir yargı merciine başvurulamaz” hükmü kaldırılmıştır. Anayasanın eski halinde Cumhurbaşkanı sadece vatana ihanetten suçlanabilirken yeni düzenleme şu şekildedir (1982 Anayasası, Madde: 105):

“Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımdan itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır.

Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçim kararı alamaz. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanının görevi sona erer.”

- Anayasa'nın düzenlemeden önceki halinde TBMM üyelerinin 6 ayı geçmemek üzere bakanlar kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi meclis kararına bağlıyken bu hüküm kaldırılmıştır. Bu da yasama – yürütme organları arasındaki sert kuvvetler ayrılığının sağlanmasına yönelik bir düzenlemedir.

- Olağanüstü hal ilan etme yetkisi sadece Cumhurbaşkanına verilmiş olup, cumhurbaşkanı bu dönemde OHAL kararnamesi düzenleyebilir. Bu madde şu şekildedir (T.C. Anayasası, Madde 119):

“Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir. Olağanüstü hal ilanı kararı, verildiği gün Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır; Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü halin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir. Cumhurbaşkanının talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.”

- Sıkıyönetim uygulaması da anayasa metninden çıkarılmıştır.
- “Disiplin mahkemeleri dışında askeri mahkemeler kurulamaz” hükmü ile askeri yargı kaldırılmıştır. Böylece uyuşmazlık Mahkemeleri yalnızca adli ve idari yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlenmeye yetkili kılınmıştır. Fakat, savaş halinde asker kişilerin görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askeri mahkemeler kurulabileceği de düzenlemede yer almıştır.
- Milli Güvenlik Kurulu (MGK) üyeleri tekrar düzenlenmiş olup, bu üyeler arasından Başbakan, Başbakan Yardımcıları, Jandarma Genel Komutanı çıkarılarak Cumhurbaşkanı yardımcılarını eklenmiştir. MGK görüşlerini daha önceden Bakanlar Kurulu’na sunarken artık Cumhurbaşkanı sunar ve bu kararlar da cumhurbaşkanınca değerlendirilir. MGK gündemi cumhurbaşkanınca düzenlenirken cumhurbaşkanı yardımcısının önerileri de dikkate alınır. Eski anayasada MGK Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlarda başbakan başkanlığında toplanırken artık Cumhurbaşkanı yardımcısının başkanlığında toplanmaktadır. MGK Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri eski anayasa haliyle kanunla düzenlenirken artık Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenmektedir.
- Yeni anayasa ile tüzükler kaldırılmış, Cumhurbaşkanına bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin

uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla yönetmelikler çıkarabilme yetkisi verilmiştir.

- Seçimlerin yenilenmesinin ise TBMM üye tamsayısının 3/5 çoğunluğu ile mümkün olacağı hükme bağlanmıştır. Böyle bir durumda TBMM genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılacaktır. Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi durumunda ise Cumhurbaşkanı bir kez daha aday olabilecektir.

Bu maddelere ek olarak geçici madde ve yürürlük maddesi ile geçiş dönemine ait bazı düzenlemelerde de bulunulmuştur.

SONUÇ

Osmanlı - Türk Anayasallaşma süreci, Sened-i İttifak, Tanzimat ve Islahat Fermanı gibi anayasallaşma çalışmaları ile 1876 Kanun-i Esasi, 1921 Anayasası, 1924 Anayasası ve diğer anayasalarımızı kapsamı bakımında oldukça önemli bir dönemdir. Padişahın mutlak otoritesini sınırlamak amacıyla olan Sened-i İttifak, bu açıdan bakıldığında Osmanlı - Türk Anayasallaşma sürecinin başlangıcı olarak görülür. Merkezi hükümet ile taşradaki organlarını yeniden düzenleyişi açısından Tanzimat bürokrasisi 19. yüzyıl şartlarına göre önemli derecede örgütlenme başarısıdır ve devlet idaresindeki modernleşmenin başlangıcı da Tanzimat Fermanı ile mümkün olmuştur. Tanzimat döneminde nezaretler uzmanlaşarak merkez ve taşradaki organlarıyla birleşmiştir. Dâhiliye ve hariciye nezaretlerinin kuruluşu ve örgütlerin gelişmesinde bu birleşme görülebilir. Hariciye nezareti dış temsilcilikler, dahiliye nezareti ise vilayetler üzerinde merkezi denetimi ve düzenli yazışma imkânı sağlayabilmiş, memurların terfi, maaş, tayin gibi özlük işleri düzene girmiştir. Islahat Fermanı'nın ilanı ile de eşitlik mücadelesi devam etmiş, birçok alanda Hristiyan tebaa ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ise Türkiye'nin modern siyasi sisteminin resmi başlangıcı olarak görülür. Bu anayasa padişahın otoritesini ilk kez kısıtlayarak koruma sağlamıştır. Fakat bu anayasada dernek kurma hakkı veya toplanma hakkı gibi temel haklar ile demokratik hakların temeli olan düşünce ve ifade hürriyeti gibi haklar bulunmamaktadır. Yani bu anayasanın temel haklar kısmı eksiktir.

Daha sonra ise Milli Mücadele Dönemi'nde ilan edilen 1921 Anayasası, Cumhuriyet'in ilanından sonra ilan edilen ilk anayasa olarak 1924 Anayasası, darbe gibi meşru olmayan müdahaleler sonrası hazırlanan 1961 ve 1982 Anayasaları incelendiğinde hepsinin kendine has özellikleri olduğu görülür. Tüm bu anayasalar birçok kez değişikliğe uğramıştır.

Bilindiği gibi 1982 Anayasası askeri darbe sonucu oluşturulmuştur. Bununla bağlantılı olarak da temel hak ve özgürlükler açısından toplumun her kesiminden eleştiri almaktadır. Bu nedenle söz konusu anayasa birçok kez değişikliğe uğramıştır.

1982 Anayasası üzerinde 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, hem başkanlık sisteminden hem de parlamenter sistemden farklı olarak Türkiye'ye özgü yeni bir sistemdir. Bu sistemde Cumhurbaşkanlığı makamı, eski sistemde sembolik bir durumda iken yeni sistemde yürütmenin başı ve icracısı olarak daha etkin bir duruma getirilmiştir.

Bu referandum ile yapılan değişiklikler incelendiğinde;

Türkiye'nin ABD modeline kıyasla federal devlet yapısını tercih etmediği görülür. Tıpkı başkanlık sisteminde olduğu gibi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde de sert kuvvetler ayrılığı olduğu görülmektedir. Böylece koalisyon hükümetlerinin bir sonucu olarak istikrarsız yönetimlerin ve siyasi tıkanlıkların önlenmesi hedeflenmektedir. Eski sistemde meclisten bir vekil aynı zamanda bakanlık görevini de üstlenebiliyor ve dahil olduğu bakanlar kurulu da yasa tasarısı ve KHK'ler ile yasama organı gibi çalışabiliyordu. Ayrıca siyasi parti üyeliği olan bir bakanın uygulamak istediği politikalarda bir siyasi partiye bağlı kalması eski sistemin olumsuz yönlerindendi. Yeni sistemde ise Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin bakan olarak atanmaları durumunda meclis üyeliklerinin sona ermesi bu olumsuz durumu düzeltebilecek türdendir. Yasama – yürütme ayrılığı açısından son derece önemli görülen bir diğer değişiklik ise yasa tekliflerinin sadece meclis tarafından yapılabilmesidir. Yani Bakanlar Kurulu'na ait olan Kanun Hükmünde Kararname çıkarmak, kanun tasarısı hazırlamak gibi yetkiler ve bakanların meclis faaliyetlerine katılması gibi uygulamalar kaldırılarak yasama ve yürütme arasında sert kuvvetler ayrılığı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Atar, Y. (2000). *Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı*, Konya: Mimoza Yayınevi, Konya.
- Başgil, F. A. (1935). *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*. İstanbul: Selamet Matbaası.
- Berkes, N. (2016). *Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul.
- Bozkurt, G. (2010). *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839 - 1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Can, O. (2002). *Anayasa Değişiklikleri ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü* . *Anayasa Yargısı*. 18 (1).
- Doğan, S. (2018). *Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Durdu, M. B. (2003). *Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Cilt 14, Sayı 14.
- Demirkol, M. (2016). *Başarısız Bir Anayasa Yapım Süreci: TBMM Meclis Anayasa Komisyonu’na Yönelik Bir Değerlendirme*. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi (ICOMEPE Özel Sayısı)*, s. 1-12.
- Engelhardt, E.P. (1999). *Tanzimat ve Türkiye*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Fendoğlu, H. T. (2002). “2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması”,https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg19/fendoglu.pdf, (30.06.2021).
- Gözübüyük, Şeref (2003), *Anayasa Metni ve 11. Protokole Göre Hazırlanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Ankara: Turhan Yayınevi.
- Karpat, K. (2014). *Osmanlı Modernleşmesi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kaboğlu, İbrahim, Ö., “2001 Anayasa Değişiklikleri Ulusal üstü Tepkiden Ulusal Tepkiye”, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg19/kaboglu.pdf, (Erişim Tarihi 25.06.2021).
- Lewis, B. (2015). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Mardin, Ş. (2015). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. ve Erdinç, E. Ş. (2016). *İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğu’nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*, Hazırlayan: Alper Çeker, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Özbudun, Ergun (2004), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Basım Yayım Dağıtım.
- Ramsaur, E. E. (2011). *Jön Türkler: 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Soysal, M. (1984). “*Temel Nitelikleriyle 1961 ve 1982 Anayasaları*”, Ankara: Anayasa Yargısı

Anayasa Mahkemesi Yayını, s.11-20

Tanör, B. (2014). Osmanlı - Türk Anayasal Gelişmeleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tunaya, T. Z. (2016). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

T.C 1982 Anayasası. (1982, 20 Ekim). Resmi Gazete (Sayı: 17844). Erişim Adresi:

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf>, (01.07.2021).

Uyan, R. (2009). Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Anayasalarının Hazırlanışı ve Değişiklikleri.

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Yamaç, M. (2020). Türkiye Devleti'nin ilk anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu. Afyon

Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı), 204-220.

Yücel. Y. (1974). Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona Dair Genel Çözümler,

Bellekten, 38. Cilt.

Zurher, E. J. (2016). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 32.Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.